

Koje mjesto na svijetu se zove dom?

Maja Grubišić |
10. rujna 2023.

Foto: pixabay.com

Mnoge organizacije civilnog društva diljem Europe osnovane su radi postizanja određenih općedruštvenih ciljeva ili rješavanja društvenih problema. S takvom vizijom one zastupaju interese građana ili pojedinih grupa građana, obavljaju svoju ulogu u zagovaranju promjena u politikama i zakonodavstvu, često podižu svijest o važnim društvenim pitanjima i rade na projektima koji direktno imaju pozitivan utjecaj na zajednice, kao što su programi obrazovanja, socijalne podrške, ekonomskog osnaživanja i druge inicijative. Neke od organizacija zastupaju interese djece i mladih, a njihova je misija razvoj europskog društva u kojem će svi oni odrastati sretni, zdravi, puni samopouzdanja i biti cijenjeni kao pojedinci. Upravo je to cilj i mreže Eurochild koja ima 200 članova iz 41 europske zemlje, a u kojoj sudjeluju i organizacije iz Hrvatske. Godine 2013. ova je mreža pokrenula kampanju „Opening Doors“ s

željom da nijedno dijete ne odrasta u ustanovi, već da primarni smještaj u alternativnoj skrbi bude **udomiteljstvo**. Nadalje, kampanja se zalagala za sprečavanje smještaja u alternativnu skrb zbog siromaštva, invaliditeta ili druge diskriminirajuće prakse te za izgradnju snažnih sustava zaštite koji bi osiguravali da nijedno dijete ne bude ozlijeđeno. Zagovaranje obiteljske skrbi za svako dijete također je jedno od ključnih područja UNICEF-ovog djelovanja u Hrvatskoj, pri čemu je za cilj postavljeno smanjenje broja djece u institucijama.

Oblici alternativne skrbi

Nije teško složiti se s tvrdnjom da svako dijete treba obitelj i da smještaj u obitelji zvuči puno plemenitije i toplije od smještaja u institucionalizirani dom, ali zapravo se ne radi o mjestu, već o ljudima jer ono što je potrebno svakom djetetu je osoba koja mu pruža razumijevanje, toplinu, sigurnost, stabilnost i oslonac te u koju može imati povjerenja. Isto tako, nakon svega što je pojedino dijete proživjelo, potrebni su mu predvidljivost, red i raspored te sve ono što mu omogućava mir umjesto dotadašnjeg kaosa. Ako se sve navedeno nalazi iza riječi obitelj onda je to pravi oblik alternativne skrbi, no u mnogim slučajevima praksa pokazuje da udomljavanje ne garantira takvu zajednicu. *Kao predstavnica organizacije FICE Hrvatska sudjelovala sam u kampanji Eurochilda i mogu reći da se radilo o vrlo važnoj inicijativi, ali isto tako i o jednom procesu za koji je potrebno vrijeme u kojem će se odvijati tranzicija iz institucionalne u obiteljski tip skrbi, govori **Ljiljana Ban**, socijalna radnica s dvadesetogodišnjim iskustvom, a koje je posljednjih desetak godina stjecala upravo kroz rad s djecom i mladima iz sustava alternativne skrbi.*

Složila bih se s tim da je za dijete najbolje mjesto za odgajanje obitelj, ali s obzirom na iskustva koja su sa mnom podijelile mlade osobe s kojima sam radila tijekom posljednjih desetak godina zaključujem da alternativna skrb treba ponuditi različite oblike jer su svako dijete i svaki slučaj specifični, odnosno različite su potrebe pa i odgovori na te potrebe trebaju biti različiti i stoga je dobro imati više mogućnosti. U nekim drugim zemljama, poput Irske, s ovakvom su praksom krenuli puno godina ranije tako da je kod njih

udomiteljstvo dominantan oblik alternativne skrbi u gotovo 90 posto slučajeva. Sustav je jako dobro razvijen s mrežom podrške koju pružaju privatne agencije koje se bave udomljavanjem i državne agencije koje provode kontrolu, ali se čak i u tako razvijenom sustavu događaju slučajevi učestalog mijenjanja udomiteljskih obitelji tijekom odrastanja djeteta, pa čak i slučajevi zlostavljanja djeteta zbog kojih ono bude izdvojeno i iz udomiteljske obitelji te se njegova trauma nastavlja. Upoznala sam mladu osobu koja je u udomiteljskoj obitelji prošla fizičko i seksualno zlostavljanje i promijenila više udomiteljskih obitelji da bi tek u kasnijoj dobi, pri tome mislim na 17 godina starosti, konačno stigla u mali dom grupnog tipa. I tek tada taj je mladić po prvi puta u svom životu osjetio da se nalazi na nekom sigurnom mjestu. Rekao mi je da se tog trenutka spasio. S takvim primjerima, da su se djeci i mladima u udomiteljskim obiteljima znale događati i gore stvari od onih zbog kojih su izdvojeni iz bioloških obitelji, susrela sam se i u Nizozemskoj u kojoj je udomiteljstvo također dobro razvijeno. Isto tako, iz razgovora s mladima mogu reći da ima popriličan broj onih koji su mi rekli da kada su napunili 15 ili 16 godina i sami su osjetili da bi im u tom trenutku bolje odgovarao smještaj u domu ili smještaj u malim grupama. Imate i slučajeve kada mladi, otprilike u tim istim godinama, sami zatraže da budu izdvojeni iz svoje biološke obitelji jer shvate da okruženje u kojem se nalaze nije dobro za njih, oni sami kontaktiraju Centar za socijalnu skrb, traže izdvajanje i preferiraju smještaj u dom. Kažu da im je u njihovim godinama preteško praviti se da je neka nova obitelj sada njihova obitelj i da im je lakše prihvatiti pravila i strukturu koje se oni i svi oko njih moraju pridržavati u domu. Stoga, ostajem kod toga da treba postojati više mogućnosti za pružanje alternativne skrbi djeci i mladima, obrazložila je Ljiljana Ban.

Razvojna trauma

Izuzimanje djece iz obitelji, bez obzira kakva ta obitelj bila, traumatično je iskustvo. Ako uzmemo u obzir da je to dijete izuzeto zbog ozbiljnih razloga, odnosno ugroza za njegovo zdravlje i razvoj, znači da je odrastajući do tog trenutka imalo još traumatičnih iskustava, vjerojatno njih nekoliko, tako da kod većine djece možemo govoriti o postojanju razvojne traume. To je trauma koja nastaje tijekom djetinjstva i dijete joj je izloženo tijekom dužeg vremenskog

razdoblja od strane bliskih osoba, najčešće roditelja, objašnjava Ban. Nasuprot tome postoji drugi oblik traume uslijed proživljenih velikih i teških događaja za koje osoba osjeća da se s njima ne može nositi. Mogu to opisati kao osjećaj da ti je netko izmaknuo tlo pod nogama. Takav događaj može biti, primjerice, potres, automobilska nesreća, ubojstvo ili svjedočenje nekom nasilnom događaju. Što je za nekoga takvo traumatično iskustvo, za drugoga ne mora biti jer isti događaj nećemo svi doživjeti jednako. Ne radi se tu o slabosti ili snazi, već o nizu drugih faktora koji nas čine manje ili više otpornima na neko iskustvo. Iako se može raditi o jednokratnom iskustvu, posljedice te traume mogu trajati prilično dugo. Kada smo u odrasloj dobi i mozak nam je razvijen, pa još imamo i mrežu ljudi koji nam pružaju podršku treba nam vremena da sve u sebi dobro 'proradimo', ali traume koje doživljavamo kao djeca ostaju duboko u nama. Još kad se radi o kontinuiranoj izloženosti djeteta traumatskim iskustvima od najbližih osoba suočavamo se s vrlo teškim slučajevima. Malo djeteta nema nikog na svijetu važnijeg od osoba koje brinu o njemu, a to su najčešće mama i tata. Život bebe i malog djeteta ovisi o tim osobama i djeteta ima u njih puno povjerenje, a ljubav djeteta prema roditelju je nesaglediva. Svaki puta iznova ostanem bez teksta i naježim se kada mi mladi pričaju kroz kakva teška životna iskustva su prošli i što su sve doživjeli od svojih roditelja, no unatoč tome nisu odustali od njih i toga da ih vole. Sjećam se razgovora s jednom mladom djevojkom koja je imala 25 godina i koja mi je pričala o trenutku kad je došla socijalna služba da je uzme od mame. Rekla mi je: 'Ja nisam htjela otići, mislila sam da je upravo to gdje jesam za mene najbolje mjesto na svijetu. Danas na to gledam drugim očima, ali tada, kao malom djetetu, meni je moja majka bila sve'.

Uspostavljanje odnosa u udomiteljskoj obitelji

Dolazak u udomiteljsku obitelj i stvaranje odnosa vrlo je složen proces. Dvije mlade djevojke, tada vrlo malene djevojčice iz jednog romskog naselja u Hrvatskoj, bile su udomljene 2009. godine. Nisu ni bile svjesne da okolnosti u kojima su odrastale za njih nisu bile dobre pa samim time, kako mi kažu, nisu razumjele ni razloge zbog kojih su ih oduzeli njihovim roditeljima. Zajedno s mlađim bratom koji je tada bio još beba došle su u novu obitelj. Znaju samo

da nikada nisu osjetile nikakvu bliskost s članovima te obitelji u kojoj su svi zajedno proveli više od sedam godina. Ni sa kime nisu bile toliko bliske da bi se na tu osobu mogle osloniti, a njihove međusobne svađe, posebno između mlađe sestre i brata, udomiteljima su uvijek bile izvor problema, iako se radilo o djeci koja još nisu dosegla ni školski uzrast. Jednoga dana obitelj ih je vratila Centru za socijalnu skrb, a one ni dan danas ne znaju koji su razlog naveli jer s njima to nitko nije podijelio. Mlađa sestra i brat tada su na nekoliko mjeseci završili u odgojnom domu, a nakon toga se sestra vratila svojoj starijoj sestri pa su zajedno udomljene u drugu obitelj, dok su brata odvojili i on je od tada pa sve do danas kada je navršio 15 godina promijenio pet udomiteljskih obitelji. *Svaka obitelj imala je problema s njegovim ponašanjem. Uvijek je bio kriv za sve i tako je i danas, govore mi. Cure su mi ispričale kako je znao biti agresivan i kako su prije slanja u odgojni dom za njega i sestricu napisali zapisnik u kojem su predvidjeli njihovo buduće stanje i ponašanje. Za mene su napisali da ću bolovati od mentalnih bolesti, a za moga brata da će biti jako nasilan kada odraste. Tada još nisam imala 10 godina, a on je imao 8, rekla mi je djevojka. Saznala sam to nekoliko godina kasnije kada mi je dijagnosticirana depresija pa je moja udomiteljica, koju zovem teta, o ovom predviđanju izvijestila psihologa kod kojeg sam došla.* Starija sestra je objasnila kako je mlađa sestra krenula proživljavati napadaje panike i gušenja s 12 godina jer se svega počela bojati, poput loše ocjene u školi, svađe i prigovora tete udomiteljice, a koji obično traju satima, ili mogućeg gubitka prijatelja, a teško podnosi i deranje i vikanje. Mlađa sestra često preispituje koliko bi bilo bolje da je jedna od njih ostala s bratom jer kaže da je on taj kojem treba pomoć i netko tko bi se za njega zauzeo. Njih dvije bi se, vjeruju, lakše snašle iako razdvojene. S bratom se vrlo rijetko viđaju i svi kontakti odvijaju se uglavnom telefonskim putem. Od tete tada gotovo redovito moraju slušati o svim njegovim negativnim osobinama kao da i one snose dio krivice. Tu gdje su udomljene zasigurno nije njihov dom jer pri svakom povratku s izleta ili puta osjećaju muku, a ne radost. U zajedničkim prostorijama, poput dnevne sobe ili kuhinje, borave samo u vrijeme jela, a koje je strogo određeno. Nekada im je lakše zaspati i bez večere, nego da slušaju kako su nezahvalne jer im ponuđena večera nije bila ukusna.

Rekla bih kako je proces udomljavanja izuzetno težak i za udomitelje i za udomljenu djecu. Većina nas otprilike može razumjeti koliko je složen proces odabira nekoga s kime ćemo živjeti ako za primjer uzmemo proces biranja bračnoga druga. Iako smo tada već u nekim godinama u kojima možemo racionalnije rezonirati jer ipak imamo određeno životno iskustvo, znanje i mentalne kapacitete na temelju kojih procjenjujemo, vjerujem da bi se svi složili da barem za jednu vezu u svome životu možemo reći da bi bilo bolje da je nismo izabrali. Kada trebamo s nekime živjeti to nije lagani izbor i nije svaki dan toga života lagan, a pogotovo ako u kontekst suživota dodamo činjenicu da se radi o odluci koju nismo sami donijeli, o sredini koju nismo birali i o osobama koje se međusobno ne poznaju, što je slučaj s udomiteljstvom. Pa čak i da su djeca mogla birati udomiteljsku obitelj, teško bi znala kakvu točno izabrati jer nemaju parametre i iskustvo koji bi im taj izbor olakšali i racionalizirali. Poznaju samo ono s čime su do tada živjela, a i to očito nije bilo povoljno za njih, objašnjava Ljiljana Ban složenost procesa udomljavanja te dodaje kako nema pravila kada je riječ o tome je li lakše kada se radi o mlađoj ili starijoj djeci. Uspostavljanje odnosa s biološkom djecom udomitelja također nije jednostran proces, a koji dodatno kompliciraju razlike u ponašanju udomitelja prema biološkoj i prema udomljenoj djeci. Dio odgoja kroz sustav kontrole i strogih pravila uglavnom dobivaju udomljena djeca, ponekad pod opravdanjem udomitelja da imaju loša iskustva s prethodno udomljenom djecom ili da ih na oprez tjera ponašanje obitelji iz koje djeca dolaze jer za to sigurno i kod njih postoji predispozicija. *Osjećamo se kao da nas uvijek procjenjuju i uspoređuju, a to nam i govore. Za sve što je nama zabranjeno, a njihovoj djeci dozvoljeno postoji dobro opravdanje. To je stvorilo distancu i do danas je održava, govore sestre o svom suživotu s troje biološke djece svojih udomitelja.*

A kakvu ulogu imaju biološki roditelji u životu svoje djece nakon što su im oduzeta od roditeljstva?

Na temelju slučajeva u praksi možemo zaključiti da koliko je različitih obitelji toliko je različitih slučajeva. Ipak, susreti djece i roditelja za većinu postaju rijetkost. U slučaju mojih sugovornica, posebno starija sestra pokušava razumjeti svoje roditelje jer su, kako kaže, oni i sami bili djeca kada se njih

troje rodilo. To što su udomljeni manje je boli od činjenice da im je oduzeta mogućnost da se s njima ikako povežu jer im je zbog vrlo rijetkih posjeta na kraju oduzeto i roditeljsko pravo. Djeci su rekli da ih nisu mogli posjećivati jer žive u udaljenom mjestu, a nemaju vozačke dozvole te si javni prijevoz teško mogu priuštiti. No, ono što je sestrama teško padalo, pogotovo u ranijoj dječjoj dobi, je to da nitko nije bio dovoljno susretljiv pa da njih odveze k roditeljima u posjet, a znale su to tražiti i od udomitelja i od socijalnih radnica. *Na jednom od razgovora sa socijalnim radnicama pitale su me bi li se htjela vratiti u svoju biološku obitelj. Odgovorila sam da se ne bih htjela vratiti za stalno, ali bi ih voljela posjetiti makar samo na nekoliko sati. No, od toga nikada nije bilo ništa, osim klimanja glavom u znak razumijevanja.* Nakon njih troje, njihovi su roditelji dobili još petero djece koja žive s njima, a cure kažu da to razumiju jer kada su dobili drugu djecu ipak su bili stariji. Kako god, one na svoje biološke roditelje u životu ne računaju, kao što ne računaju ni na svoje udomitelje. Sretne su da imaju jedna drugu i žele se osamostaliti, ali žele pomoći i bratu. Planiraju upisati fakultet i pronaći neki studentski posao kako ne bi ovisile o drugima.

Očuvati vezu s biološkom obitelji zaista je važno jer je to dio našeg identiteta i kasnije. Iz svih razgovora s mladima u alternativnoj skrbi shvatila sam da im je potrebno na neki način zatvoriti to poglavlje svoga života, govori Ljiljana Ban. U glavama tih mladih ljudi puno je neodgovorenih pitanja i puno zamišljenih razgovora. Neki kažu da bi htjeli da ih roditelji vide, da vide što su oni postigli, završili školu i slično. Drugi bi željeli roditeljima reći da ih razumiju i da sada kada su odrasli mogu shvatiti njihovo postupanje, a poneki su roditelje željeli pitati zašto su im to napravili, zašto se nisu bolje brinuli kako bi mogli ostati zajedno. Bilo je i onih koji su rekli da se roditeljima ne bi javili jer se za to ne osjećaju spremnima, ali baš svi su željeli znati tko su im roditelji. *Veze s biološkim roditeljima uvijek ostaju u nama i ne treba ih nasilno prekidati. Bilo bi dobro, a to se ponekad i događa, da stručnjaci nastave raditi s roditeljima i djecom i da se ta veza uspije održati pa čak i da se uspije stvoriti jedan dobar odnos u kojem dijete prepoznaje određeno poštovanje i osjeća se slobodno izraziti svoju ljubav i naklonost za obje obitelji, i biološku i udomiteljsku. Najgore su one situacije, a koje sam iskusila tijekom rada u dječjem domu u*

Austriji, kada su obavezni međusobni posjeti djece i roditelja nova traumatična iskustva nakon kojih se djeca vraćaju udomiteljima nesretna i rastrgana između osjećaja lojalnosti koju osjećaju prema svojoj biološkoj obitelji i ljubavi koja se razvila prema udomiteljskoj obitelji kroz osjećaj i svijest da im je dobro. Osjećaj krivnje što im je dobro izmiješan s nelagodom i strahom da će njihovi roditelji vidjeti da se nova obitelj njima sviđa tjera ih da glume i da se prave da im nije dobro, a u malim glavama to stvara pravi kaos s kojim se oni vrlo teško mogu nositi i uglavnom u takvim slučajevima udomitelji se s izgradnjom odnosa moraju vratiti na početnu točku iz koje su krenuli. Postoje i one predivne udomiteljske priče kada veze između udomitelja i udomljene djece traju godinama nakon odlaska mladih u samostalan život pa nastave održavati kontakte. I kao odrasle osobe oni se povremeno vraćaju popričati, posavjetovati se i/ili jednostavno biti tu i za svoje udomitelje kojima sada u odrasloj dobi mogu uzvratiti brigu.

Udomiteljstvo je dakle vrlo složen proces alternativne skrbi koji se u svim svojim segmentima ne može teorijski predvidjeti te ga kao takvog treba i promatrati. Stoga, vizija Eurochildove kampanje koja teži potpunom ukidanju institucionalne skrbi za djecu u Europi zahtijeva, u najmanju ruku, pažljivu i prilagodljivu transformaciju sustava zaštite djece s obzirom na različitosti i specifičnosti okruženja koja mora biti praćena stručnim i političkim agendama. Iako u svojim preporukama navode kako su desetljeća provedenih istraživanja pokazala da institucionalna skrb jednostavno ne može pružiti njegu, ljubav i pažnju kao u slučaju jedan na jedan, praksa pokazuje da ni to nije garancija da će djetetu biti osigurana adekvatna okolina za zdrav i normalan razvoj. Ono što je za to potrebno je odrastanje u domu, ali ne u smislu oblika institucionalne skrbi, već mjesta na kojem se osjećamo sigurno, ugodno i kojem pripadamo te koje mora imati i emocionalnu komponentu mjesta u kojem se osjećamo voljenima. Ako udomiteljstvo ne stvara takav dom onda čemu sustav jedan na jedan, a u praksi i jedan na dva, tri, četiri pa i više?

Objavu ovog teksta podržala je Agencija za elektroničke medije u okviru programa poticanja novinarske izvrsnosti

